

Riigi peaprokuröri vastus Meedialiidu ja Rahvusringhäälingu avalikule pöördumisele

19. Mai 2022

Riigi peaprokuröri Andres Parmase vastus Eesti Meediaettevõtete Liidu ja Eesti Rahvusringhäälingu avalikule pöördumisele.

1. 05.05.2022 ilmus Eesti Meediaettevõtete Liidu (edaspidi Meedialiit) ja Eesti Rahvusringhäälingu (edaspidi Rahvusringhääling) avalik pöördumine seoses Harju maakohtu 14.04.2022 määrusega, millega kohus määras trahvi kahele Eesti Ekspressi ajakirjanikule ja Ekspress Meedia AS-le, kes avalikustasid Swedbanki endiste töötajate rahapesukahtlustuse. Pöördumise üheks adressaadiks olen ka mina, riigi peaprokurör.
2. Kokkuvõtlikult asutakse pöördumises seisukohale, et otsus loob ohtliku ja hirmutava pretsedendi, sest rahapesukahtlus Eesti suurimas pangas on ühemõtteliselt avaliku huvi objekt. Meedialiidu ja Rahvusringhäälingu arvamuse kohaselt nõuab prokuratuur, et ajakirjandus avaldaks vaid teavet, mis on nendega kokku lepitud. See ei ole pöördumises nenditu kohaselt demokraatliku ühiskonna ootus ajakirjandusele, vaid on suukorvistamine ja sõnavabaduse piiramine, ajakirjanike ähvardamine ning hirmutamine. Tõmmatakse koguni paralleele ajakirjandusvabaduse olulisusest Ukraina sõja ja valitsejate poolt hävitatud sõltumatu ajakirjanduse kontekstis Venemaal ning Valgevenes. Ajakirjanik ei pea pöördumises esitatud hinnangu kohaselt töö tegemiseks prokuratuuri teavitama, sellelt luba küsima või laskma riigil avaliku huvi üle otsustada.
3. Vaidlen Meedialiidu ja Rahvusringhäälingu avalikus pöördumises esitatule vastu ja leian, et seal väljendatud etteheited prokuratuuri tegevusele on alusetud.
4. Pöördumisest väljendub pahameel selle osas, nagu prokuratuur sooviks, et rahapesujuhtumite uurimise ajakirjanduses kajastamise kohta küsitaks prokuratuurilt nõusolekut. See järeldus ei ole täpne ega asjakohane. Prokuratuur toetab uuriva ajakirjanduse tegutsemist igakülgsest. Rääkimata asjaolust, et selliste artiklite avaldamine tõstab ühiskonnas rahapesu ohust teadlikkuse taset, võib see teoreetiliselt mõnele kriminaalmenetlusele olla ka abiks. Teemade valikul ja nende käsitlemise viisi või tonaalsuse osas ei ole Prokuratuuril mingit alust ega soovi ajakirjanduse töösse sekkuda.
5. Praegusel juhul seisneb probleem kitsalt konkreetse kriminaalasja kohtueelse menetluse andmete avaldamises, mitte aga selles, et ajakirjanikud käsitlesid rahapesukuritegude temaatikat. Kui ajakirjanikule on teada, et tema kätte on sattunud kriminaalasja kohtueelsel uurimisel kogutud tõendeid või muud infot – näiteks Swedbank ja Danske Bank kaasuste puhul on selleks kahtlustus, Danske Bank puhul ka mõningad eeluurimisel kogutud tõendid –, siis üksnes sellise – kriminaaltoimikust pärineva – info avaldamiseks tuleb küsida prokuratuurilt vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) §-le 214 nõusolekut. Seega, on tõsi,

et ajakirjandusvabadus on selles osas piiratud. Niisuguse otsustuse on teinud seadusandja, sätestades esmalt avaliku teabe seaduse § 35 lg 1 p-s 1, et teabevaldaja (kelleks on prokuratuur) on kohustatud tunnistama asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teabeks: 1) kriminaal- või väärteomenetluses kogutud teabe, välja arvatud vastavalt väärteomenetluse seadustikus ja kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud tingimustel avaldatava teabe. Edasiselt nähaksegi KrMS §-s 214 ette, et kohtueelse menetluse andmeid võib avaldada üksnes prokuratuuri loal ja tema määratud ulatuses. Selle normi tekst ei jäta kaksipidi mõistmise võimalust – mitte kellelgi Eesti Vabariigis ei ole õigust avaldada kohtueelse menetluse andmeid ilma prokuröri sellekohase loata. Ajakirjandusele ei ole selles osas mitte üheski õigusaktis erandeid tehtud. KrMS § 214 lg-ga 1 kehtestatud reegli kehtivusala ei ole piiratud ka sellega, mil viisil on kohtueelse menetluse andmed isikuni jõudnud. Ka ajakirjanduseni kolmandatelt isikutelt jõudnud teabe puhul, kui on üheselt aru saada, et tegemist on kohtueelse menetluse andmetega ehk toimikumaterjalidega, see reegel kehtib. Siinjuures on asjakohane märkida, et KrMS § 214 sätestatud piirang on üks mitmest Eestis õigusaktidega kehtestatud teabe avaldamise piiramise alusest – nii piiratakse seadusega ka eriliigiliste isikuandmete (nt terviseandmed) avaldamist või riigisaladusega kaitstud teabe avaldamist sõltumata sellest, et sellisel viisil kaitstud teabega tutvumise vastu võib avalikkusel olla suur huvi.

6. Edasiselt on oluline tähelepanu juhtida sellele, et KrMS § 214 lg 1 2 kohaselt tuleb kohtueelse menetluse andmete avaldamise lubatavuse üle otsustamisel arvesse võtta kriminaalmenetluse, avalikkuse või andmesubjekti huve, kui see ülemäära ei soodusta kuritegevust ega raskenda kuriteo avastamist (p 1); ei kahjusta Eesti Vabariigi või kriminaalmenetluse huve (p 2); ei sea ohtu ärisaladust ega kahjusta juriidilise isiku tegevust (p 3); ei kahjusta andmesubjekti ega kolmandate isikute õigusi, eriti eriliiki isikuandmete avaldamise puhul (p 4). Selle aluseks omakorda on isikuandmete kaitse seaduse (edaspidi IKS) 4. peatükk ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu 27. aprilli 2016. a direktiiv (EL) 2016/680, mis käsitleb füüsiliste isikute kaitset seoses pädevates asutustes isikuandmete töötlemisega süütegude tõkestamise, uurimise, avastamise ja nende eest vastutusele võtmise või kriminaalkaristuste täitmisele pööramise eesmärgil ning selliste andmete vaba liikumist ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu raamotsus 2008/977/JSK artikkel 15. Seega ei ole tegemist prokuratuuri piiramata suvaotsusega, kas või mida kohtueelse menetluse andmetest avaldamiseks lubada. Prokuratuur peab seejuures kaaluma erinevaid huvisid – sh ühiskonnas eksisteerivat avalikku huvi teada infot oluliste õigushüvede võimaliku kahjustamise ja riigi sellele reageerimise kohta.

7. Kohtueelse menetluse andmed on väga tundlikud: ühelt poolt on neid oluline kaitsta selleks, et hiljem saaks läbi viia ausat ja õiglast kohtumenetlust ning teisalt on oluline kaitsta kahtlustatava süütuse presumptsiooni. Seadus on eelnevalt viidatud alustel pannud selliste andmete kaitsmise kohustuse prokuratuurile, kes igal üksikul juhul peab otsustama, kas konkreetsel ajahetkel mingi info avaldamine võiks kahjustada kriminaalmenetlust või isikute õigusi. Prokuratuuril on kohustus tagada menetluse erapooletus ja kaitsta menetlusele allutatud isikute põhiseaduslikke õiguseid, sh põhiseaduse (edaspidi PS) §-s 22 sätestatud süütuse presumptsiooni, mille kohaselt ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Kohtueelse menetluse andmete avaldamisele seatud piirangu eesmärgiks on ka selle tagamine, et kriminaalmenetluse käigus oleks võimalik objektiivne tõendite kogumine, tõe välja selgitamine ja hiljem – ning ainult siis, kui selleks peaks kohtueelses menetluses kogutud tõendite pinnalt olema alus – ka kohtupidamine. Eeltoodud seisukohti on väljendatud ka KrMS-i kommenteeritud väljaandes, milles selgitatakse § 214 juures, et kõnealuse sätte eesmärk on luua tingimused kuritegude efektiivseks

menetlemiseks, tagada süütuse presumptsioonist kinnipidamine, samuti lähtudes demokraatliku ja sotsiaalse õigusi ning avatud ühiskonna põhimõtetest informeerida põhjendatud ulatuses avalikkust kriminaalmenetlustest ja kuritegudest, samuti levitada preventiivseid sõnumeid eesmärgiga vältida inimeste kuriteo ohvriks langemist või nende poolt õigusrikkumiste toimepanemist [1].

8. Isiku kriminaalmenetlusele allutamine on üks kõige invasiivsemaid riikliku sekkumise väljendusi kellegi eraellu, millele võib – aga ei pruugi – potentsiaalselt järgneda isiku kriminaalkorras karistamine. Kellelegi kahtlustuse esitamine ja isiku kahtlustatavana ülekuulamine ei tähenda automaatselt seda, et tema suhtes esitatakse hiljem süüdistus või mõistetakse ta kuriteos süüdi, vaid pelgalt seda, et kahtlustuse esitamise hetkeks esineb isiku suhtes põhjendatud kuriteokahtlus. Kuriteokahtlustus, mille uurimisasutus kriminaalasja algusjärgus esitab, ei ole kaugeltki võrreldav sellega, mida on vaja isiku süüdimõistmiseks ning põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu ei tähenda seda, et isikut võiks avalikkuse ees käsitada kurjategijana. Kellegi kuriteos kahtlustatavana ülekuulamine on üks tõendite kogumise viisidest ja selle läbiviimise hetkeks on kriminaalmenetlus alles lõpule viimata – isikule võidakse esitada süüdistus ning kriminaalasi tema suhtes kohtusse saata, kuid teisalt on võimalik, et tõendid kahtlustust ei kinnita ja menetlus inimese suhtes lõpetatakse. On ilmne, et läbimõtlema kohtueelse menetluse materjalide avaldamisel seatakse seega otseselt ohtu nii süütuse presumptsioon kui ka kohtueelse menetluse läbiviimise huvid ning hilisem aus ja õiglane kohtumenetlus.

9. Järgmine probleemkoht seisneb asjaolus, et kui kohtueelse menetluse käigus kogutud teave jõuab avalikkuseni enne selle kohtuistungil seaduses sätestatud korras esitamist, võib tekkida olukord, kus mõne olulise tõendi kogumine osutub võimatuks või mõni kogutud tõend muutub kohtus ebausaldusväärseks. Tegemist ei ole sellisel juhul enam vaid kitsale ringile teadaoleva infoga, vaid avaliku ja kõigile kättesaadava teabega. See toob kaasa mitmeid efektiivse kohtueelse menetluse ja kohtumenetlusega seonduvaid probleeme – näiteks küsimuse selle kohta, kas kohus saab usaldada tunnistaja ütluseid, keda pole veel üle kuulatud, kuid kes loeb meediakajastusest teise tunnistaja ütluste sisu. Samuti võib tekkida mõne tunnistaja puhul kõhklus, kas isik on ise kõike vahetult kogunud ja näinud või on ta mõjutatud meedias avaldatust, mis on kallutanud ka tema ütluste sisu. See tähendab, et kõige mustema stsenaariumi korral saab kohtueelse menetluse andmete läbimõtlema avaldamine tuua kaasa olukorra, kus mõnes ajakirjanduses avaldatud loos kajastatud info on küll korrektne, kuid seda ei ole võimalik enam tõendada.

10. Tuleb silmas pidada, et ajakirjanikul, kes soovib avaldada tema kätte sattunud kohtueelse menetluse andmeid, on võimatu kõrvalseisjana adekvaatselt hinnata eeltoodud riskide suurust või nende realiseerumise tõenäosust. Leides, et avalikes huvides on teada saada käimasoleva kohtueelse menetluse detaile, mis peaksid kohtueelse menetluse raames teada olema üksnes menetlusega seotud isikutele, kuid mitte kooskõlastades sellise teabe avaldamist prokuratuuriga, võtab ajakirjanik enda poolt mitte kontrollitava riski, et ta kahjustab ülemääraselt KrMS § 214 lg-s 2 nimetatud olulisi huve.

11. Ühtlasi on pöördumise kontekstis oluline meeles pidada, et kohtueelse menetluse andmete avaldamisele seatud piirangud on ajalised, mitte alatised. Juba PS §-st 24 tulenevast kohtumenetluse avalikkuse põhimõttest nähtub, et ajakirjanikel on võimalik avalikel kohtuistungitel viibida ja kohtumenetluses toimunu sisu meedias kajastada. Ka kohtueelse menetluse käigus koostatud kriminaaltoimikutes olev info on tulevikus kättesaadav – kui ühe või teise fakti avaldamine pole kohtueelse menetluse etapis võimalik, saab see olla võimalik

hiljem. Muidugi tuleb ka siin silmas pidada seadusest, näiteks isikuandmete või ärisaladuse kaitsest tulenevaid piiranguid. Rõhutada tuleb, et kui info avaldamine enam kohtueelsele menetlusele ohtu ei kujuta, ei tee prokuratuur ka selle avaldamisele mingeid takistusi.

12. KrMS § 214 alusel kohtueelse menetluse andmete avaldamise piiramine on praktikas tavapärane ja tavaliselt peavad piirangu adressaadid sellest piirangust ka kinni, mistõttu viidatud paragrahvi alusel trahvimine on haruldane – ent mitte enneolematu. Paraku on prokuratuuri praktikast võimalik viimasel ajal tuua korduvaid näiteid sellest, kuidas prokuratuur on saatnud erinevatele meediaväljaannetele kirju meeldetuletusega, et eeluurimise andmete avaldamiseks tuleb küsida prokuratuuri nõusolekut. Veelgi enam, ühel konkreetsel juhul on ajakirjanik vastanud enda initsiatiivil korraldatud veebikoosolekul prokurörile, kes keeldus kahtlustuse teksti avaldamiseks KrMS § 214 alusel luba andmast, et ta avaldab teksti ikka – ning seejärel nii ka toiminud. Paraku on nii konkreetse meediaettevõtte kui ka konkreetsete ajakirjanike korduv seadust eirav tegevus toonud meid olukorda, kus prokuratuur pidas vajalikuks taotleda kohtult nende isikute trahvimist eeluurimisandmete ilma loata avaldamise eest, kaitsmaks efektiivse kohtueelse menetluse ning ausa ja õiglase kohtumenetluse läbiviimise võimalikkust, aga samuti süütuse presumptsiooni. Eriti taunitav ongi süütuse presumptsiooni vaatepunktist see, et ajakirjanik avaldas kohtueelse menetluse andmetena teavet, mis avaldamise hetkel ei vastanud tõe (märkides kahtlustavana isiku, kellele ei olnud selleks hetkeks kahtlustust esitatud). Jääb arusaamatuks, millist avalikku huvi valeinfo avaldamine kaitses või edendas.

13. Pärast esimest suuremat Danske kriminaalasjaga seotud leket 2020. aasta sügisel saatis prokuratuur kõigi meediaväljaannete peatoimetajatele kirja palvega, et juhul kui ajakirjanduseni jõuab info, mis pärineb mõne aktiivses menetluses oleva kriminaalasja toimikust, siis palusime kooskõlastada selle info avaldamine eelnevalt prokuratuuriga. Juba toonases pöördumises rõhutasime, et peame igati lugu ajakirjanduse eesmärgist tõde välja selgitada ning kajastada seda, mis on ajakirjanduse hinnangul ühiskonnale oluline teada. Nagu rõhutasime siis, rõhutame ka praegu: ka meie jaoks on oluline tõe välja selgitamine, mistõttu palume ajakirjandusel meeles pidada seda, et oma tööd tehes ei seaks nad ohtu meie tööd. Prokuratuur on ka kõnealuses Swedbanki kahtlustust puudutavas kaasuses juhtinud ajakirjanike tähelepanu sellele, et menetlusandmete üksikasjalik avaldamine võib kriminaalmenetluse ohtu seada. Sellest hoolimata otsustati avaliku huvi egiidi all lähtuda meediaväljaande huvidest – küsimata, kas ja mil määral võib selline tegevus menetlust kahjustada või raskendada hilisemat ausat õigusemõistmist. Kindlasti on avalikkusel huvi ja vajadus info järele, mis puudutab pangas tõusetunud rahapesukahtlust ning oleme selle osas avalikkusele ka infot jaganud.

14. Veel väärrib märkimist, et arutataval juhul on prokuratuur üksnes taotlenud menetlusväliste isikute trahvimist, mitte ei ole neid mingil viisil ise represserinud. Otsustuse prokuratuuri seisukohtade põhjendatuse kohta ning rikkujate trahvimise vajalikkuse kohta tegi kohus. Selles olukorras prokuratuuri ründamine menetlusliku taotluse esitamise eest on kohatu ja seab kahtluse alla prokuratuuri volituse seadusest tulenevalt kriminaalmenetluses enda ülesandeid täita.

15. Prokuratuur austab täielikult ajakirjandusvabadust ega sea kunagi piire sellele, millistel teemadel ja moel ajakirjandus avalikkust huvitavat käsitleb. Meedialiidu ja Rahvusringhäälingu avalikus pöördumises ja sellele järgnenud ühiskondlikus diskussioonis on seevastu paraku tähelepanuta jäänud see, et küsimus ei ole prokuratuurilt loa küsimises lugude avaldamise või loo teemapüstituse kohta. Meie

soov on pelgalt see, et lugudes ei kajastataks prokuratuuriga kooskõlastamata kohtueelse menetluse pooleliolevas faasis neid kuriteo detaile selliste tõendite osas, mis on osaks kriminaaltoimikust ehk, mis on käsitatavad kohtueelse menetluse andmetena. Oleme varasemalt leidnud ja leiame ka edaspidi kõiki osapooli rahuldavaid võimalusi pooleliolevate kriminaalmenetluste kajastamiseks.

16. Ühtlasi, arvestades tugevalt erinevaid arusaamasid vajadusest kaitsta kohtueelse menetluse andmeid vs ajakirjandusvabadusest, kutsun Meedialiitu ja Rahvusringhäälingut üles pärast trahvi määramisega seotud menetluse lõppu kogunema, arutlemaks neil teemadel sisuliselt ja avatult ja korraldada sel teemal nt ühisseminar, kus osaleks nii prokuratuuri, ajakirjanduse kui ka justiitsministeeriumi esindajad. Seejuures võiks selgitada arusaamu sellest, mil viisil või mil määral on prokuratuur õigustatud kohtueelset menetlust toimetama ametkonnasiseselt ning kaitsma kohtueelse menetluse andmeid? Kas üldse eksisteerivad mingid piirangud sellele, kas ja milliseid kohtueelse menetluse andmeid tohib ajakirjanik avaldada? Kas keegi peale ajakirjaniku enda võib sellele kõrvalt üldse mingit hinnangut anda? Kes ja mil viisil on vastutav negatiivsete tagajärgede eest, mida ajakirjaniku avaldatavad kohtueelse menetluse andmed põhjustavad tõendite kogumisel, kui kahtluse alla satub ausa ja õiglase kohtumenetluse võimalikkus või kahjustatakse menetlusele allutatud isiku süütuse presumptsiooni? Kas pöördumise koostajad aktsepteerivad võimalust, et niisugused tagajärjed võivad aset leida?

Lugupidamisega

Andres Parmas
riigi peaprokurör

[1] Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura: 2012, komm. § 214 juurde, p 1.

Allikas URL: <https://www.prokuratuur.ee/et/pressiteated/riigi-peaprokurori-vastus-meedialiidu-ja-rahvusringhaalingu-avalikule-poordumisele>